

Bey'in gazeline nazire olarak yazılmıştır (a.g.e., s. 305). Âlî'ye göre Necâtî bu gazeline yazılan nazire sayesinde şöhrat kazanmıştır (*Künhü'l-ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, s. 137). Cem Sultan'ın hayatını konu alan romanlarda Sa'dî önemli bir roman kahramanı olarak yer almaktadır (mesele bk. Roderick Canway Morris, *Jem: Memoirs of an Ottoman Secret Agent*, London 1988).

Sa'dî'nin henüz nüshası bilinmeyen divanından ilk söz eden Latîfî eserin beğenilip okunduğuna işaret eder (*Tezkiretü's-suarâ*, s. 305). Şairin İstanbul'un güzelliklerini anlatan ve bu tarzdaki şiirlerin ilk örneklerinden kabul edilen "Der-medh-i Kostantiniyye min kelâmi Sa'dî-i Cem" başlıklı yirmi dokuz beyitlik kasidesi (Eğirdirli Hacı Kemal, vr. 59^a-60^a) ilk defa M. Fuad Köprülü tarafından on beyit esas alınarak neşredildiğinden (bk. bibl.) İstanbul üzerine yazılmış şiirlerden söz edilen çalışmalarda bu şiir hep on beyit olarak geçer. Kasidenin önemli bir özelliği de II. Bayezid adına yazılmış olmasıdır. Cem Sultan uğruna ölen Sa'dî'nin aynı mecmuada yer alan iki kasidesini (a.g.e., vr. 245^a-246^a, 384^a) yine II. Bayezid için kaleme alması ilginçtir. Ona atfedilen bir sâkinâmeden elde sadece iki beyit bulunduğundan bu şiir hakkında bir şey söylemek mümkün değildir.

BİBLİYOGRAFYA :

Cem Sultan'ın Türkçe Divanı (haz. İ. Halil Ersoylu), Ankara 1989, s. 32-35; Eğirdirli Hacı Kemal, *Câmiü'n-nezâir*, Beyazıt Devlet Ktp., nr. 5782, vr. 59^a-60^a, 245^a-246^a, 384^a, 385^{a-b}; Sehî, *Tezkire* (Kut), s. 198-200; Aşık Çelebi, *Meşâirü's-suarâ*, vr. 155^b-156^a; Latîfî, *Tezkiretü's-suarâ ve tabsârâtü'n-nuzamâ* (haz. Ridvan Canım), Ankara 2000, s. 303-305, 449; Beyânî, *Tezkire* (nşr. İbrahim Kutluk), Ankara 1997, s. 120-121; *Künhü'l-ahbâr'ın Tezkire Kısmı* (haz. Mustafa İsen), Ankara 1994, s. 137; Kınalızâde, *Tezkire*, I, 461-462; Kafzâde Fâizî, *Zübdetü'l-eş'âr*, İÜ Ktp., TY, nr. 2472, vr. 58^b; Riyâzî, *Riyâzü's-suarâ*, İÜ Ktp., TY, nr. 4098, vr. 142^a; *Sicill-i Osmânî*, III, 25; M. Cavid Baysun, *Cem Sultan: Hayatı ve Şiirleri*, İstanbul 1946, s. 39-40; a.mlf., "Cem Sultan", *İA*, III, 81; Münvever Okur Meriç, *Cem Sultan: Hayatı ve Şiir Dün-yası*, Ankara 1992, s. 41; a.mlf., *Sultan Cem: Hayatı, Esareti, Edebi Kişiliği, Eserleri, Şiirleri*, Ankara 2006, s. 336-345; Osman Horata, "Cem Şairleri", *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 2006, II, 91-97; a.mlf., "Cem Şairleri: Bir Kader Birliğinin Anatomisi", *Bilgi*, sy. 15, Ankara 2000, s. 91-107; Fuad Köprülü, "Eski İstanbul ve Şairlerimiz", *YM*, II/46 (1918), s. 387; Mustafa İsen, "Cem Şairleri", *Hisar*, XIX/262, Ankara 1979, s. 27-28; Hatice Aynur, "Cem Şairleri", *İlmî Araştırmalar*, sy. 9, İstanbul 2000, s. 33-43; İsrâfil Babacan, "16. Asırda Osmanlı Sahası Şairleri Hakkında Yazılmış "Tezkire-i Mecâlis-i Şu'arâ-yı Rûm' Adlı Tanınmayan Bir Tezkire", *Bilgi*, sy. 40 (2007), s. 11.

HATİCE AYNUR

SÂDÎ ÇELEBİ

(ö. 945/1539)

Osmanlı şeyhülislâmı.

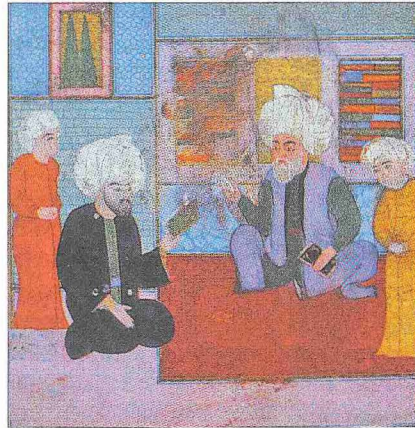
Kastamonu Daday'da doğdu. Küçük yaşta babası İsa Çelebi ile İstanbul'a gittiği ve babasının Murad Paşa Camii'nde imamlık yaptığı belirtilir. Babasından ve diğer âlimlerden ders gördükten sonra Mevlânâ Muhyiddin Mehmed Samsûnî'ye intisap ederek onun hizmetine girdi ve mülâzemet aldı. Kendisi bir icâzetrâmeye İbn Yahyâ el-Ensârî, Yûsuf b. Hasan el-Hüseynî ve Muhammed b. İbrâhim es-Samedinî'yi hocaları arasında zikreder. Kemalpaşazâde'nin talebesi olduğu ve ona fetva eminliği yaptığı hususunda Müstakimzâde'nin verdiği bilgiler kronolojik bakımdan doğru görünmez (Repp, s. 240-241).

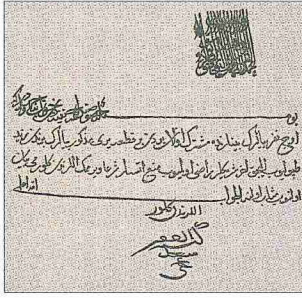
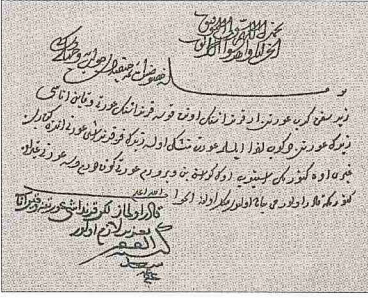
Medrese tahsilinin ardından önce Başçı İbrâhim Medresesi'ne, daha sonra sırasıyla Edirne'de Taşlık, İstanbul'da Mahmud Paşa, Bursa'da Sultan medreselerine ve Sahn-ı Semân medreselerinden birine müderris oldu. Ardından kadılık mesleğine geçti ve 930'da (1524) İstanbul kadısı oldu. On yıl boyunca kaldığı bu görevde önemli hizmetler gördü, birçok olayda yer aldı. *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri*'nde Sâdî Çelebi'nin İstanbul kadılığı sırasında onayladığı 200'den fazla vakfiye bulunmaktadır. Yine İstanbul kadılığı zamanında önemli bir sosyal ve dinî mesele haline gelen Molla Kâbız'ın yargılanması konusuna müdâhil oldu. Devrin kaynak-

larına göre divan üyesi iki kazasker mahkemede başarısız olunca padişahın emriyle yargılama işini Şeyhülislâm Kemalpaşazâde ile birlikte üstlendi. 940'ta (1533) azledildi ve yevmî 100 akçe ile yeniden Sahn-ı Semân medreselerinden birinde müderrisliğe başladı.

Kemalpaşazâde'nin vefatı üzerine (2 Şevval 940 / 16 Nisan 1534) şeyhülislâmlık makamı için Abdülvâsi Çelebi ile birlikte adı geçti. Ancak kendisini tutan Veziriâzam İbrâhim Paşa'nın bu sırada Irakeyn Seferi'nde bulunması ve yerine vekil olarak ikinci vezir Ayas Paşa'nın bakması Abdülvâsi Efendi'yi öne çıkardı. Daha sonra muhtemelen İbrâhim Paşa'nın müdahalesiyle şeyhülislâmlığa tayin edildi. Tayin tarihi 3 Şevval 949 (17 Nisan 1534) olarak gösterilirse de hem padişah hem veziriâzam İstanbul'da bulunmadığı için bu tayinin Kemalpaşazâde'nin ölümünün ertesi günü gerçekleşmiş olması şüphelidir. Sâdî Çelebi 2 Şevval 945'te (21 Şubat 1539) vefatına kadar beş yıl bu makamda kaldı. Kaynaklarda onun bu görevi sırasında ilmî tavır ile öne çıktığı belirtilir. Mecdî, Sâdî Çelebi'nin eğitim, yargı ve fetva görevlerindeki dirayet ve başarısını uzun uzadıya anlatır ve sağlam akidesi, kuvvetli lisanı ile kendisinden eksik bir davranış ve sözün çıkmadığını ifade eder (*Şekâik Tercümesi*, s. 444). Zengin bir kütüphaneye sahip olduğu, çeşitli ilimleri öğrendiği, güçlü hâfızası sayesinde okuduğu bütün ilimleri aklında tuttuğu, özellikle tarihe ve ulemâ menâkıbına derin vukufu bulunduğu bildirilir. Aynı zamanda şair olan ve suarâ tezkirelerinde şiirlerine yer verilen Sâdî Çelebi, Fâtiha Camii etrafında evi yakınında Mimar Sinan'a 1538'den az önce bir dârülkurrâ yaptırmıştır. Kabri Eyüp Sultan civarındadır.

Eserleri. 1. *Hâşiye 'alâ Tefsiri'l-Beyzâvî (el-Fevâ'idü'l-behiyye)*. Başta İstanbul olmak üzere Türkiye'de, ayrıca Kahire, Şam ve Bağdat kütüphanelerinde birçok nüshası olan tefsirin çok okunduğu, bilhassa İstanbul medreselerinde tefsir derslerinde yardımcı kitap olarak takip edildiği anlaşılmaktadır. Sâdî Çelebi'nin Hûd ile Nâs sûreleri arasına hâşiye yazdığı, baş kısmını ise oğlu Pîr Mehmed'in çeşitli hâşiyelerden istifadeyle babasının üslûbu üzere derleyip tamamladığı belirtilir. Ancak baş kısmının sonradan talebesi Abdurrahman b. Ali tarafından yazıldığı şeklinde bir başka görüş de bulunmaktadır (Demir, s. 327). İstanbul'da hâşiyenin Fâtiha'dan Nâs sûresine kadar tam olan üç nüshası mevcuttur (Süleymaniye Ktp., Amcazâde Hü-

Sâdî
Çelebi'nin
iki fetvası
(İlmîye
Salnâmesi,
s. 358, 360)

seyin Paşa, nr. 41-42; Hacı Selim Ağa Ktp., Yâkub Ağa, nr. 8, Hacı Selim Ağa, nr. 114). Metot ve muhteva bakımından eserin kendine has bazı özellikleri vardır. Baş kısmındaki açıklamalarda Sa'deddin et-Teftâzânî, Seyyid Şerîf el-Cürçânî ve Ekmeleddin el-Bâbertî'nin fikirlerine sıkça yer verilmiş, sûre isimleri, nüzül yerleri ve âyet sayıları hakkındaki görüşlere temas edilmiş, Celâleddin es-Süyûtî'den nakillerde tercih edilen görüşler belirtilmiştir. Gramerde *el-Kâfiye*, lugatta *el-Kâmûsü'l-muhtâ*, usulde *et-Televîh* en çok istifade edilen kaynaklardır. Hâşiyelerde *el-Keşşâf* üzerine yapılan çalışmalardan faydalanılması, yer yer bunlara ilâveler yapılması esere ayrı bir değer kazandırmış ve ulemânın takdirine mazhar olmuştur (*Keşfü'z-zunûn*, I, 191; Bilmen, II, 642). Sûrelerin Mekki veya Medeni oluşuna, ayrıca bir sûre içinde farklı yerlerde nâzil olan âyetlere dikkat çeken Sâdî Çelebi, Beyzâfi'nin sûre sonunda verdiği sûrelerin faziletine dair hadisleri tahrîc ederek değerlendirmiştir. Sarf, nahiv, lugat, iştikak ve belâgatla ilgili notlar üzerinde durmuş, kıraat vecihlerini belirterek bunlar arasında tercihler yapmıştır. Sâdî Çelebi hâşiyesinde bazı sûrelerin sonuna ne zaman tamamlandığını kaydetmiştir. Hüd sûresinin sonunda bu sûrenin hâşiyesini 1531'de tamamladığını belirttiğine göre eserini İstanbul kadılığıının son yıllarında yazmaya başlamış olmalıdır. Eser 5 Cemâziyelevvel 944'te (10 Ekim 1537) tamamlanmıştır. 2. *Fetâvâ-yı Sa'diyye* (*Mecmûa-i Fetâvâ*) (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 2680; Sâliha Hatun, nr. 112; Şehid Ali Paşa, nr. 1073). Sâdî Çelebi'nin ayrıca çeşitli eserlere şerh, hâşiye ve ta'likat tarzında çalışmaları vardır. Bunlar arasında *Manzûme fi'l-fıkh*, *Hâşiye 'ale'l-Înâye fi Şerhi'l-Hidâye* (I-VIII, Kahire 1356; I-IX, Kahire 1306, 1319; I-X, Kahire 1970), *Hâşiye 'ale'l-Kâmûs li-Firûzâbâdi* ve *Resâ'il Ta'likât-ı Muhtelifa* sayılabilir. Şiirleri ve düşürdüğü tarihlere ait örnekler çeşitli tezkiyelerde yer alır (meselâ bk. Latîfî, s. 306).

BİBLİYOGRAFYA :

TSMA, D.5781; *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri* 935 (1546), bk. İndeks; Aşık Çelebi, *Meşâirü's-suarâ*, vr. 157-158*; Mahmûd Süleyman el-Kelevî, *Ketâ'ibü a'lâmî'l-ahyâr min fucahâ'i mezhebi'n-Nu'mânî'l-muhtâr*, Süleymaniye Ktp., Reisülküttâb, nr. 690, vr. 399^b-400^b; Latîfî, *Tezkire-tü's-sü'arâ ve tabiratü'n-nuzamâ* (haz. Ridvan Canım), Ankara 2000, s. 305-306; Mecdî, *Şekâik Tercümesi*, s. 443-445; *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri: 1009 (1600) Tarihi* (haz. Mehmet Canatar), İstanbul 2004, bk. İndeks; *Keşfü'z-zunûn*, I, 191; Müstakimzâde, *Devha-i Meşâih-i Kibâr*, Süleymaniye Ktp., Aşir Efendi, nr. 251, vr. 7^b-8^b; *Devhatü'l-meşâih*, s. 18; *Sicill-i Osmânî*, III, 25; *Osmanlı Müellifleri*, I, 323; *İlmîye Salnâmesi*, s. 355-360 (fetvalarından beş örnek verilmektedir); *Uzunçarşılı, İlmîye Teşkilâtı*, s. 177, 178, 197, 201, 202; Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, İstanbul 1974, II, 642; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, IV, 216; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethullah), III, 88; R. C. Repp, *The Mufti of Istanbul: A Study in the Development of the Ottoman Learned Hierarchy*, London 1986, s. 240-244; Ziya Demir, *Osmanlı Müfessirleri ve Tefsir Çalışmaları: Kuruluşta X/XVI. Asrın Sonuna Kadar*, İstanbul 2006, s. 324-330; *Mu'cemü't-târîhi't-türâsi'l-İslâmî fi mektebâti'l-âlem* (haz. Ali Rıza Karabulut - Ahmet Turan Karabulut), Kayseri, ts. (Mektebe Yayınları), II, 1190-1192, nr. 3183; H. Ritter, "Ayasofya Kütüphanesinde Tefsir İlmine Âit Araçça Yazmalar", *TM, VII-VIII/2* (1945), s. 38; Recep Akakuş, "Şeyhülislam Sa'dî Çelebi ve Dârü'l-Kurra'sı", *Diyanet Dergisi*, XXV, Ankara 1989, s. 96; *Kâmûsü'l-a'lâm*, IV, 2570.

MEHMET İPŞİRLİ - ZİYA DEMİR

SA'DÎ-İ ŞİRÂZÎ

(سعدی شیرازی)

Ebû Muhammed Sa'dî
Müşerrifüddîn (Şerefüddîn) Muslih
b. Abdillâh b. Müşerrif Şîrâzî
(ö. 691/1292)

Fars edebiyatının
en büyük şairlerinden.

Şîraz'da dünyaya geldi. Doğum tarihiyle ilgili olarak farklı rivayetler nakledilmektedir. Bu konudaki en önemli işaretlerden biri *Gülistân*'da yer alan, gençlik döneminde kendisinin mürebbi ve şeyhi olduğunu belirttiği Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî ile

alâkalı hikâyedir (*Külliyât*, s. 80). Bazı araştırmacılar hikâyede adı geçen zâtın Ebû'l-Ferec Cemâleddin İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201) olduğunu kabul ederek Sa'dî'nin adı geçen âlimin ölümünden en az yirmi yıl önce 577 (1181-82) yılı civarında dünyaya geldiğini ileri sürmüştür. Gerçekte ise bu kişi İbnü'l-Cevzî ile aynı ismi, künye ve lakabı taşıyan torunudur. Torun İbnü'l-Cevzî dedesi gibi Bağdat'ta vaizlik, Müstansiriyye Medresesi'nde müderrislik yapmış, 633'te (1235-36) Dârülhilâfe muhtesibi olmuş, babası ve iki kardeşıyla birlikte *Gülistân*'ın telif edildiği 656 (1258) yılında Bağdat'ın istilâsı sırasında Moğollar tarafından öldürülmüştür. Sa'dî'nin gençliğinin bu hocasının muhtesibliği dönemine rastlaması sebebiyle o sırada yaşının yirmi civarında olması muhtemeldir. Buna göre 610-615 (1213-1218) yıllarında doğmuş olmalıdır. Yaşadığı dönemde sahip olduğu şöhrete ve halkın takdirini kazanmış olmasına rağmen hayatına dair bilgiler sınırlıdır. Eserlerinden hareketle kaleme alınan biyografilerdeki bilgileri de aktarılan tarihî hadiselerle uyuşmaması sebebiyle ihtiyatla karşılamak gerekir. Mahlası olan "Sa'dî"yi ne şekilde aldığı hususunda da ihtilâf vardır. Bazı kaynaklara göre bu mahlası Atabek Sa'd b. Zengî b. Mevdûd-ı Salgurlu'nun (ö. 623/1226) adından gelmektedir. Ancak Sa'dî'nin külliyatında Sa'd b. Zengî'yi metheden bir şiiri mevcut değildir. Ayrıca *Bostân*'daki bazı beyitlerden onun şöhretinin Atabek Ebû Bekir b. Sa'd b. Zengî zamanında başladığı anlaşılmaktadır. İbnü'l-Fuâtî ve Hamdullah el-Müstevfî gibi tarihçiler ise bu mahlasın Sa'd b. Ebû Bekir b. Sa'd'a intisabıyla alâkalı olduğunu ileri sürmekte ve bu görüş araştırmacıların çoğu tarafından kabul edilmektedir. *Gülistân*'da Atabek Ebû Bekir b. Sa'd'ı andıktan sonra Şehzade Sa'd b. Ebû Bekir'i övmesi ve bu eserini ona ithaf etmesi bu görüşü desteklemektedir.

Sa'dî, Atabek Sa'd b. Zengî'nin mülâzımı olan babasının gözetiminde eğitimine başladı. Genç yaşta kaybettiği babasının ölümü üzerine anne tarafından dedesi olan Mes'ûd b. Muslih el-Fârisî tarafından yetiştirildi. İlk dinî ve edebî bilgileri Şîraz'da aldıktan sonra öğrenimini tamamlamak için 620 (1223) yılı civarında Bağdat'a gitti ve Nizâmiye Medresesi'nde ders gördü. Bağdat Müstansiriyye Medresesi'nde hocalık yapan İbnü'l-Cevzî ile *Bostân*'da kendisinden söz ettiği Şehâbeddin es-Sühreverdî'den etkilendi. Sa'dî'nin Bağdat'taki diğer hocalarının kimler olduğu hususunda bilgi bulunmamakla birlikte o dönem-